

Fukuyama ja nationalismin väärät maalitaulut

Juhana Vartiainen

Francis Fukuyama,
Identity. The demand for dignity and the politics of resentment,
Farrar, Straus and Giroux, New York 2018, 182 sivua

Yhdysvaltalainen politologi Francis Fukuyama on julkaissut tärkeän kirjan, joka selittää nykypolitiikan ongelmia ja patologioita. Vaikka teos on armollisen lyhyt (182 sivua), se tiivistää paljon ajattelua. Fukuyama tuntee monia yhdysvaltalaisia ajattelijoina syvällisemmin Euroopan historian ja aatehistorian ja sijoittaa nykymaailmaa koskevan kritiikkinsä osaksi pitkää historiallista kaarta. Platon, Luther, Rousseau, Herder ja Hegel ovat Fukuyaman tarinassa osa pitkää historiaa, joka auttaa ymmärtämään nykyisen identiteettipolitiikan katkeruuksia.

Fukuyama sai neljännesvuosisata sitten kuuluisuutta esseellään ja kirjallaan, joissa lanseerattiin käsite ”Historian loppu” (Fukuyama 1989; 1992). Ne tulkittiin liberaalikapitalismin lopulliseksi voitonjulistukseksi, vaikkakin Fukuyaman tarkoitus oli rajatumpi ja ironinen.

Hän halusi osoittaa, että Marxin ajatus historian lopullisesta päämäärästä oli kommunismin romahtamisen myötä poistunut politiikan agendalta. Historia ei lopu milloinkaan, mutta Fukuyama halusi sanoa, ettei kommunismin romahduksen jälkeen ollut näkyvillä muuta päämäärää kuin eläminen liberaalissa kapitalismissa. Fukuyama näki tämän jo tuolloin ongelmana, ja pohti sitä, selviääkö demokratia ideologista kilpailijaa tai vihollista vastaan.

Fukuyama ei tietenkään voinut ennakoida muutoksia, joita Berliinin muurin murtumisen jälkeen on nähty ja jotka kyseenalaistavat liberaalin politiikan, sääntöperäisen kansainvälisen integraation ja eurooppalaisen valistuksen mukaisen oikeusvaltion. Hän kertoo kirjansa olevan reaktio Donald Trumpin valintaan, ja hänen analyysinsä laajenee kaikkiin niihin il-

miöihin, joita voidaan kutsua identiteettipoliitiikaksi. Identiteettipoliitiikka koostuu niistä poliittisista liikkeistä, joiden ponttimena on jonkin ryhmän halu ja vaatimus tulla tunnustetuksi ja arvostuksen kohteeksi. Tämä halu voi olla perusteltu mutta siihen voi liittyä myös myyttejä omasta kansasta tai rodusta tai epäluuloa kuviteltuja eliittejä kohtaan.

Kuten monet meistä, Fukuyama ajatteli kommunismin romahduksen jälkeen, että liberaali markkinatalous ja demokratia voisivat nyt kehittyä rauhassa, kun totalitaristinen kommunismi oli poistunut historian pelikentältä. Näimme toki populististista nationalismia, mutta harva kykeni ennakoimaan, millaiseksi voimaksi se oli nouseva. ”Brexit ja Trump” ovat sittemmin järkyttäneet Fukuyaman kuten monen muunkin optimisimia.

Yksi Fukuyaman kritiikin kohde on taloustiede, joka ohjaa rikkaan maailman politiikkaa ja selittää ihmisen pyrkimyksiä taloudellisin motiivein. Fukuyama ei hylkää taloustiedettä mutta näkee sen riittämättömänä ymmärtämään poliittisen historian yhtä keskeistä juonetta: ajatusta siitä, että meillä kaikilla on autenttinen, arvokas ”minämme”, joka haluaa hyvää mutta halajaa myös tunnustusta muilta. Fukuyama kuljettaa upeasti tämän ajatuksen historiaa Platonin, Lutherin ja Rousseauin kautta nykyaikaan, jossa se ilmenee muun muassa terapeuttisina liikkeinä. Haluamme tunnustusta ja arvontoa muilta, koska ajattelemme, että meillä on oma ja autenttinen, hyvää tahtova minämme, jolle ei ole yhdentekevää mukautua muiden asettamiin normistoihin vaan joka haluaa itse testata ne omaa omaatuntoaan vasten ja raivoaa jos sitä väheksytään.

Arvokkuutta kaipaava autenttinen ”minä” ei ole Fukuyamalle näytelmän konna, vaan olennainen osa modernia ihmisyttä. Se ilmeni

Lutherin protestissa katolisen kirkon instrumentaalista anekappaan kohtaan, kuten Fukuyama kuvaa. Luther näki pelastuksen kumpuavan jokaisen omasta ja rehellisestä suhteesta Jumalaan. Samaa suurta linjaa edusti Rousseauin pohdinta ihmisen alkuperäisestä hyvyydestä, jonka markkinoihin ja itsekkäseen käyttäytymiseen perustuva yhteiskunta on tuhonnut.

Autenttiseen minään perustuva inhimillisen arvokkuuden pyrkimys loi ihmisoikeudet ja oikeusvaltion. Mutta Fukuyaman mielestä nykyajan identiteettipoliitiikka purkautuu myös väärin osoitteisiin ja kuviteltuihin vastustajiin.

Globalisaatio on luonut suunnattomasti vaurautta ja nostanut miljardi ihmistä äärimmäisestä köyhyydestä. Se on kuitenkin jättänyt vanhojen rikkaiden maiden työväenluokan heikompaan asemaan eikä ainakaan ole nostanut heidän ansioitaan samalla tavalla kuin kehitysmaiden ihmisten ja vanhan maailman eliitin. Häviäjien katkeruus purkautuu nationalismina ja syyllisten etsimisenä eliitistä ja ulkomaalaisista – mitä opportunistiset poliitikot käyttävät hyväkseen.

Fukuyama onkin sitä mieltä, että klassisissa politiikan teorioissa on nationalismin ymmärtämisen kohdalla aukko. Se on myös Akilleen kantapää Euroopan unionissa, joka yrittää luoda syvempää eurooppalaista yhteisymmärrystä varkein, ilman, että missään maassa olisi vahvaa eurooppalaista identiteettiä rakentavaa politiikkaa. Kansakunta on kuitenkin edelleen keskeinen samastumisen kohde, vaikka se saakin tuhoisia muotoja, kun luodaan myyttejä menneisyyden kulttuurisesti yhtenäisistä ja ”puhtaista” omista kansakunnista.

Fukuyaman analyysi on pessimististä, mutta hän hakee ratkaisuja. Hän kykenee selittämään hyvin aggressiivisen nationalismin nou-

sua Pohjois-Amerikassa ja Euroopassa. Hän pelkää identiteettipolitiikan repivän rikki demokratiaa, joka edellyttää yhteenkuuluvuutta ja käsitystä omasta kansallisesta yhteisöstä. Fukuyaman mielestä demokratia ei voi realistisesti ankkuroitua muuhun kuin kansakuntaan. Vaikka tarvitsemme kansainvälisiä yhteisöjä ja sopimuksia niin kaupan sääntöihin kuin ilmaston pelastamiseen, vain kansalliset demokraatit voivat pitää huolta siitä, että valtiovalta on vastuussa äänestäjille ja päättäjät voidaan tarvittaessa vaihtaa. Eikä kansakunnan rajojen – siis kansakunnan ihmisjoukon – määrittely tule katoamaan politiikan asialistalta. Kansainvälinen liikkuvuus kasvaa ja hyvä niin, mutta kansakunnat joutuvat jatkuvasti määrittelemään sitä, kuka pääsee ovesta sisään. Fukuyaman analyysi rinnastuu kiinnostavalla tavalla siihen, miten arvostettu globalisaation kriitikko Dani Rodrik (2018) on myös puolustanut kansallisvaltiota ja arvostellut taloustieteilijöiden näkemyksiä, joiden mukaan kansallisvaltio on vain kuihtuva yhä liukkaamman markkinavaihdon häiriötekijä.

Nationalistinen identiteettipolitiikka voi ilmetä destruktiivisena, mistä natsismi oli esimerkki. Mutta aggressiivinen nationalismi on nyt nousussa monissa Euroopan maissa, tavalla, joka piirtää uudelleen poliittisia voimasuhteita. Yksi häviöjä on eurooppalainen sosialidemokratia, joka on joutunut luopumaan internationalistisesta identiteetistään ja kilpailemaan äänestäjistä kansallismielisten populistien kanssa. Harva muistaa, että Ranskan sosialistipuolue perustettiin aikoinaan nimellä S.F.I.O (*Section Française de l'Internationale Ouvrière*, ”Työläisinternationaalinen Ranskan-osasto”). Työläisinternationaali syntyi kansainvälisen solidaarisuuden liikkeenä, mutta nyky-

ään työväenpuolueet pyrkivät rajoittamaan maailman köyhälistön pääsyä omaan maahan.

Identiteettipolitiikka saa myös muita muotoja kuin nationalismi. Fukuyama näkee keskinäisen tuhon kehää siinä, miten USA:n vasemmosto pyrkii edistämään monien erityisryhmien asiaa mutta jättää perinteisen työväenluokan taantumuksellisten nationalistien temmelyskentäksi.

Kaikki identiteettipolitiikka ei ole pahasta. On hyvä, että hyväksikäytetyt naiset tai etniset vähemmistöt nousevat puolustamaan oikeuksiaan. Identiteettipolitiikka menee kuitenkin liian pitkälle, jos se kieltää yhteisen kielen ja kommunikoinnin mahdollisuuden. Kertomuksia köyhyydestä, syrjäytymisestä ja työttömyydestä pitää kuunnella, mutta siihen keskusteluun saavat kaikki osallistua – myös muut kuin köyhät, syrjäytyneet ja työttömät. Valistuksen ajatus on, että voimme olla yhteiskunnassa kuin yhteisessä seminaarihuoneessa, ja työttömyydestä saavat puhua niin tutkija, työtön kuin työministerikin, ilman etuoikeuksia.

Aggressiivinen nationalismi on protestia kansainvälisen markkinatalouden sääntöjä kohtaan, mutta se hakee väärää maalitauluja ja ratkaisuja. Globalisaatio ei kohtele kaikkia hyvin, mutta syy ei ole ulkomaalaisten tai maahanmuuttajien. Globalisaation sääntöjäkin voidaan muuttaa, mutta pääosin kansallisin toimin – luomalla sosiaaliturvaa ja tukemalla koulutusta, kuten pohjoismaat ovat pragmaattisesti tehneet. Juuri tässä populistit, niin Brexiteerit kuin Trump, osoittavat opportunistinsa. Trumpin politiikka ei auta ainuttakaan työpaikkansa menettäneitä, eikä Yhdistyneiden Kuningaskuntien ero EU:sta kohenna Englannin Coventryn työttömän asemaa.

Vierastan identiteettipolitiikkaa myös siksi, että se on viholliskuvineen omiaan tyypistämään jokaista meitä. Kuten Amartya Sen loistavassa kirjassaan *Identity and Violence* esittää, meillä kaikilla on useita identiteettejä (Sen 2006). Olemme jonkin maan kansalaisia, mutta me voimme myös olla toisen maan kaupunkilaisia, meillä on sukupuolinen identiteetti, meillä on harrastuksia, olemme shakinpelaajia, marttoja, trumpetisteja, jalkapallonpelaajia ja partiolaisia. Jokainen ihminen on monipuolinen identiteettien kirjo. Viholliskuvia hakeva nationalismi sortuu näkemään jokaisen yhden identiteetin kautta – ja erityisesti tämä koskee muslimeja, joiden uskonnon ajatellaan määrittävän mekaanisella tavalla koko persoonan.

Identiteettipolitiikka voi jopa olla yksi avain suomalaisten työmarkkinapolitiikan ris-

tiriitojen katkeruuden ymmärtämiseen. Kolmikaanta-konsensus yleissitovuuksineen on ollut työväenliikkeen saaman ”respektin” käytäntö, palkkio siitä, että työväestö taisteli talvi- ja jatkosodassa Neuvostoliittoa vastaan ja puolusti valkoisen Suomen itsenäisyyttä. Tämä valtarenne nosti Suomea sotakorvauksista alkaen, vanhan säännöstelytalouden aikana. Nyt vanhat säännöstelykeinot Etelärannan ja Hakaniemen sopimine yleisine palkankorotuksineen sopivat huonosti eurojäsenyyteen ja globaaliin talouteen. Lisäksi vastassa on aivan uudenlaisia ”respektin” haluajia – yrittäjäläike, jonka jäsenyrityksiin syntyy ylivoimainen valtaosa uusista työtilaisuuksista, ja jonka jäsenyritykset kysyvät oikeutetusti, miksi heidän on alistuttava Etelärannan ja Hakaniemen saneluun. □

Kirjallisuus

- Fukuyama, F. (1989), “The End of History?”, *The National Interest*, No. 16: 3–18.
- Fukuyama, F. (1992), *The end of history and the last man*, Free Press (suom. Heikki Eskelinen, Historian loppu ja viimeinen ihminen, WSOY 1992).
- Rodrik, Dani (2018), *Straight Talk on trade. Ideas for a sane world economy*, Princeton University Press.
- Sen, A. (2006), *Identity and violence*, Allan Lane.